

CENGİZ AYTMATOV'UN CEMİLE ADLI HİKÂYESİNİN ÜZERİNE BİR İNCELEME

Analysis Of Cengiz Aytmatov's Story By The Name Cemile

Doktora Öğrencisi, Rawyar JABBARI

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Sakarya/TÜRKİYE

Öğr. Gör. Jumaa Qadir MOHAMMED

Zaho Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili Bölümü Öğretim Görevlisi, Zaho/IRAK

ÖZET

XX. yüzyılın Cihan Edebiyatı ve Türk Edebiyatı Dünyası'nın kıymetli kalemlerinden biri olan Cengiz Aytmatov; Kırgızistan Edebiyatı'nın en önemli ulusal yazarlarından. Devlet memur olan babası yokoldikten sonra yetim kalan Aytmatov İkinci Dünya Savaşı'nın yokluk yıllarında sert şartlarda çalışmak zorunda kalan fedakâr annesi tarafından büyütülmüştür. Cengiz Aytmatov; eserlerinde dile getirdiği millete ait olan efsane, destan, masal, hikâye ve diğer edebî türlerin vasıtasıyla Kırgız'ın yaşadıkları tasvirli anlatımlarıyla öne çıkarmaktan ziyade okuyuculara canlandırmasını başarmıştır. Bilhassa; eserlerinde eski Sovyet Birliği döneminde Kırgızistan'ın yaşadığı toplumsal trajediyi zengin kalemle kâğıda dökmüştür. Bunu da Aytmatov'un Cemile adlı hikâyesinde savaş esnasında eşi ön cephede olan Cemile'nin gelenek ve göreneğe aykırı olan aşk sergüzeştini anlatmaktadır. Bu yasak aşk hikâyesi töre, evlilik ve aşk üçlü zor çatışma mücadeleleri üzerine kurgulanmıştır. Aytmatov, Cemile adlı eserinde savaş dönemi ve sonrasında toplumun içine düştüğü zorlukları ve bu güçlüklerin toplum üzerinde bıraktığı aktif ve pasif tesirleri ustalıkla anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Hikâye, Cengiz Aytmatov, Cemile.

ABSTRACT

Cengiz Aytmatov, is one of the most valuable 20th century writer of the Turkish world Literature. Indeed he is a national writer of Kirgizstan Literature. After his father a civil servant by profession was assassinated, Aytmatov an orphan was raised by his devoted mother, who had to work under harsh conditions of the 2nd World War. Cengiz Aytmatov clinical expression in his narrative of the legend, epic, fairy tale, and other literary genres of his nation has not only created awareness of the Kirgiz culture but worked as a wakeup call for the general public toward their culture. With his gifted writing prowess he specially brought to light the social tragedy lived by Kirgizstan during the former Soviet Union's days. In the Aytmatov's novel named Cemile, he narrate a story about forbidden love of woman by the name Cemile who's husband a soldier is away fighting in the fore front of the battle. This forbidden love story is based on difficult struggle of managing the conflicts of tradition, marriage and love. In his book Cemile, Aytmatov also skillfully describes the postwar challenges that society has experienced as well as the active and passive impact these difficulties had left on the society.

Keywords: Literature: Kirgizstan, Story, Cengiz Aytmatov, Cemile.

1. GİRİŞ

Türk Edebiyatı Dünyası'nın ve Kırgız Edebiyatı'nın ölümsüz isimlerinden biri olan Cengiz Aytmatov; 12 Aralık 1928 yılında Şeker köyünde dünyaya gözleri açmıştır. Bir devlet memuru olan Aytmatov'un babası Törükül, 1937'de *Pantürkist* suçlaması ile tutuklanır ve daha sonra 1938 yılında Stalin'in etnik temizlik kurbanlarından biri olur. Dokuz yaşında babasını kaybeden yazar, fedakâr annesi Nagima Aytmatov ve kardeşleriyle hayatın zor şartları karşısında mücadelesini ölümüne kadar sürdürecektir (Söylemez, 2010: 91).

Aytmatov'un 1952 yılından itibaren yazdığı hikâyeler Rusça ve Kırgızca basım ve yayın organlarında yayımlanır. Sonradan, 1956-58 yılları arasında Moskova'da iki yıllık Yüksek Edebiyat Okulu'nu okur ve Sovyet Yazarlar Birliği'ne üye olarak kabul edilir (Aytmatov 2009:

85). Aytmatov, 1963 yılında “*Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler*” eseriyle Rusya’da Lenin edebiyat ödülünü kazanır (Söylemez, 2010: 50).

Aytmatov diğer Kırgızlar gibi hayatının en önemli yıllarını acı ve hasretlerle geçirmiştir. Hafızasından silinmeyen hatıraları eserlerine de konu olacaktır (Söylemez, 2010: 52). İkinci Dünya Savaşı’nın zorluklarını yaşayan Aytmatov’un *Cemile* adlı hikâyesi ilk kez 1958’de “*Noviy Mir*” adlı dergide yayımlanır. Yazar, eseri yayımladığı zaman daha 30 yaşına bile gelmemiştir (Aytmatov, 2009: 84).

Cemile’de yazar, memleketinin muhteşem doğasını, yöresel geleneklerini, savaştan etkilenen toplumun yaşadığı zorlukları yansıtmıştır. Aytmatov, eseriyle büyük bir ilgi gördüğü gibi haklı bir şöhrete de kavuşmuştur. Aytmatov’un bu hikâyesini ana diline çeviren Fransız şair ve yazarı olan Louis Aragon çevirinin önsözünde bu eseri:

“*Bu hikâye bence dünyanın en güzel aşk hikâyesidir*” diye tanıtarak takdim etmiştir (Aytmatov, 2017: 6).

Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov eserlerine; okuru sadece tek bir fikir veya duygu etrafında dolaştırmaz, okuyucuya metnin dış dünyasını da yansıtır. Savaşta askerler ve cephe gerisinde kalan aileleri eserin bütünü oluşturur. Aytmatov’un *Cemile* adlı eseri üzerindeki incelememiz aşağıdaki başlıklar altında olacaktır.

2. İNCELEME

2.1. Hikayenin Künyesi

Cemile adlı hikâye Rusça alfabesiyle Cengiz Aytmatov’un* yazılan ve basılan ilk eserlerinden biridir. Metin, ilk kez 1958 yılında “*Novry Mir/ Yeni Dünya*” dergisinde tefrika edilmiştir. Kitaplaştırılan eser, Refik Özdek tarafından Türkiye Türkçesine çevirilmiş ve sonradan çeşitli yayınevleri tarafından defalarca çevrilmiş ve basılmıştır.

Seksen sayfadan ibaret hikâyenin metni Rusça, Kırgızça, İngilizce, Türkçe ve diğer dillere de çevrilmiştir. Eseri Fransızcaya çeviren ünlü şair ve yazar Louis Aragon hikâyeyi önsözünde, “*En güzel aşk hikâyesidir*” şeklinde sunmuştur (Hulüsi, 1982: 8). Ayrıca Leipzig Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Roland Opits de:

“*Zamanımızın insanları Cengiz Aytmatov’un eserlerinde*” cümlesiyle *Cemile*’nin değerini ayrıca ortaya koymuştur (Artıkbayev, 2004: 469).

2.2. Konu

Cengiz Aytmatov; bu çalışmasında çizdiği Seyit figürü vasıtasıyla Orta Asya halkı ve bilhassa Kırgızların İkinci Dünya Savaşı döneminin acılarıyla dolu yıllarında yaşanan yasak bir aşk hikâyesinin vasıtasıyla dile getirir. Kırgız erkeklerinin çoğu savaşın ön cephelerine sevk edildiği için geride kalan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve hatta savaştan dönen engelli askerler bile eski Sovyet Birliği’nin icat ettiği kolhoz çiftlikleri sisteminde sert şartlarda çalışmak zorunda bırakılmışlardır.

İnsanlar, kolхозlarda gece gündüz makine gibi çalışmaktadırlar. *Cemile* adlı kız da kolhoz çalışanlarından biridir. Soylu bir ailenin gelini olan *Cemile*, cepheden engelli olarak dönen *Danyar*’la yasak aşk yaşar. Savaş döneminin bütün zorlukları ve huzursuzluğuna rağmen kolhoz gibi katı çalışma kurallarının olduğu bir yerde *Cemile* ile *Danyar* arasındaki yasak aşk ikilinin köyü terk etmesiyle sonuçlanır.

* Aytmatov’un diğer hikâyeleri; *Cemile*, *Sultanmurat*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Deve Gözü*, *Yıldırım Sesli Manascı*, *Yüzyüze* ve *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*’tir.

2.3. Olay Örgüsü

Aytmatov'un *Cemile* adlı hikâyesi doğa, toplum, gelenek, evlilik, aşk, savaş gibi kavramlar üzerine kurulmuş bir olay örgüsüne sahiptir. Hikâyede meydana gelen olaylar, Kırgızistan köyleri ve kolhozlarında geçer. Cephe gerisindeki toplum açlık ve sefaletle karşı yaşam mücadelesini sert şartlarda vermektedir. Savaştan geri dönen yaralı askerler, kadınlar, yaşlılar ve hatta küçük çocuklar dahi gece gündüz ağır kolhoz koşulları altında çalışırlar.

Kolhoz çalışanlarından biri olan Cemile, eşi Sadık'la dört aylık evlidir. Eşi de diğer erkekler gibi cepheye gönderilir. Cemile, kayınvalidesinin itirazlarına rağmen mecburen kolhozda ağır taşımacılık görevini üstlenir. Cemile'nin eşi Sadık gibi cepheye asker olarak giden Danyar, köye engelli olarak döner ve kolhozda çalışmaya başlar.

Danyar ile Cemile kolhozda tanışır. Çok geçmeden iki genç birbirlerine âşık olur. Aralarındaki yasak aşk köyün törelerine ve toplum ahlakına aykırı olduğu için Cemile ile Danyar yaşadıkları mekânı terk etmek zorunda kalırlar. Bu yasak aşkın tek şahidi olan Seyit, yengesi ile Danyar arasındaki aşka saygı gösterdiği için onların köyü terk etmelerine göz yumar.

2.4. Şahıs Kadrosu

Hikâyenin merkezî figürü Cemile'dir. Olaylar, onun çevresinde gelişerek şekillenir. Eserde kalabalık ve geniş bir şahıs kadrosuyla karşılaşmaz. Aytmatov; eserin şahıs kadrosu dağıtımında erkek ve kadın kahramanlar arasında bir eşitlik dengesi sağlamamıştır. Hikâye metninin etrafında şekillendiği merkezî figür kadın olduğu için incelemeye kadın kahramanlardan başlamak gerekir.

2.4.1. Kadın Kahramanlar

Hikâyenin vak'ası zengin ve geniş bir karakter kadrosuna sahip olmamasına rağmen eserin kadın figürleri yazar tarafından farklı açılardan ele alınmış ve rolleri dahi metin içerisinde çoğu zaman sınırlı kalmıştır. Cengiz Aytmatov'un bu eserin en önemli figürü Cemile'dir.

Cemile, dağ köyü olan Bakayır'da yaşayan bir at bakıcısının ince, uzun boylu, sağlıklı kızıdır. Ailesinin tek çocuğu olduğu için; Cemile babasıyla birlikte yılık peşinde koşan ve atı erkekler gibi iyi süren bir kızıdır. Tabiatı sert, kaba ve dobra bir kişiliğe sahiptir. Erkek gibi kuvvetli olduğu için canla başla çalışır.

Cemile ya da Cemilettay Talas köyünde oturan soylu ve varlıklı bir ailenin biricik gelini olur. Bu ailenin dört çocuğu vardır. Cemile'nin eşi Sadık savaşa sevk edilir. Cemile, eşinin kendini önemsememesine bir hayli üzülür (Aytmatov, 2017: 23).

Küçük annenin biricik gelini ve Sadık'ın eşi olan Cemile, kocası cephede olduğu için köyün diğer kadınları gibi kolhozlarda sert şartlarda çalışmak zorundadır. Kolhozun günlük çalışmaları esnasında Cemile savaştan engelli olarak dönen Danyar adlı birisiyle tanışır. Kalhoz çalışmalarında Danyar'a:

“Küçük ipek mendilimi

Senin için Salladım...” vb türküler söylerdi ve karşılığı dinlemek içine ona seslenirdi (Aytmatov, 1990: 38).

Aşk ve duygu boşluğu içindeki Cemile, Danyar'a kayıtsız kalamaz ve ona âşık olur. Ailesi ve toplumun baskılarından dolayı yasak aşkını sürdürmek için sevgilisiyle birlikte kaçarak köyü terk etmek zorunda kalırlar.

Küçük Anne; köyün akıllı, tecrübeli ve üstün nitelikli kadınlarından biridir. Sadık'ın annesi, Cemile'nin kayınvalidesidir. Oğlu savaşta olduğu için tek güzel geliniyle küçük bir evde oturmaktadırlar.

Kız Kardeş; kısa saçlarını ipe bağlayan Seyit'in kız kardeşi tuhaf bir karaktere sahip olmasına rağmen zor günlerde büyük işler üstlenmiştir.

Bütük Anne/ Kiçi-apa; Colçubay'ın birinci eşi olan Seyid'in annesi her iki evin işlerini de ve üstlendiği yönettiği için büyük aile huzurunu bu kadına borçludur. Üvey anne Sadık'ın eşi kaçtığı zaman ona beddua etmiştir.

Tartıcı Kadın; Alım teslim istasyonlarda çuvalların tartan görevlilerden biridir.

2.4.2. Erkek Kahramanlar

Hikâyede erkek figürlerin kadın figürlerden daha çok olması dikkat çeker. Yazar tarafından farklı açılardan ele alınan figürlerin pek çoğu edilgen konumdadır. Cemile'den sonra öne çıkan Danyar, küçük yaşta öksüz kaldığı için yaşamının önemli bir kısmını annesinin akrabalarının yanında geçirmiştir. İçine kapanık, insanlardan uzak duran, dalgın ve az konuşan esrarengiz bir kişiliğe sahiptir.

*Nömöt Tepesi'*ne tırmanan Danyar, karanlık basıncaya kadar oralarda türküler söyler. Cepheden dönen Danyar sakat bacağına rağmen kolhozda diğer engelliler gibi çalışmak zorunda kalır. Cemile türkü söylediği zaman Danyar da; ona etkileyici ve güzel sesiyle Kazak ve Kırgız motiflerini andıran:

“*Ey benim karlı morlu dağlarım!*

Milletimin, ecdadımın toprağı!” gibi türkülerle karşılık verir (Aytmatov, 2017: 47).

Paltosundan başka hiçbir şeye sahip olmayan Danyar, Cemile'ye ve ruhuna sahip olur. Toplum yapısına aykırı olan yasak aşkları sebebiyle birbirlerine kavuşmak için Cemile'yle köyü terk etmek zorunda kalır.

Olay örgüsünün anlatıcı figürü olan Seyit, onbeş yaşında, sanata düşkün ve aynı zamanda Sadık'ın üvey kardeşidir. Her iki ailenin tek delikanlısı, koruyucusu ve besleyicisi olan küçük çocuğun kendisinden büyük iki ağabeyi vardır. Ağabeyleri cephede oldukları için uzun zamandır onlardan haber almaz. Onlardan gelen mektupların okunması ve cevaplandırılması görevini Seyit üstlenmiştir.

Seyit de diğer herkes gibi kolhozda çalışır ve üvey kardeşinin eşine göz kulak olmakla görevlidir. Cemile'nin güzelliği, serbestliği, bağımsız davranışından gurur duyan Seyit; onunla arkadaş gibi olmasına rağmen onu yenge olarak adlandırır. Kolhozda yengesi ile Danyar arasındaki ilişkiyi fark etmesine rağmen sessiz kalır. Cemile'nin kaçmasıyla birlikte boşluğa düşen Seyit resme ve okumaya yönelir.

Colçubay/ Yolcubay; hepsi aynı soydan olan ve Arlaskaya sokağında oturan yaşlı dülger Colçubay iki ailenin reisi olan her sabah kalktığı zaman kibleye dönüp namaz kılar ve dua eder. Çalıştığı atölyesinden dolayı her akşam evine geç gelmektedir. Hikâyenin anlatıcı figürünün babası olan Colçubay, atalarına saygı ve övgü göstermesi için savaşta eşini kaybeden yakın akrabalarının eşyle evlenmek zorunda kalır.

Onbaşı Orozmat; uzun boylu, biraz kambur, sol bacağı aksayan savaş engellilerinden biridir. Koltuk değneğiyle hareket etmesine rağmen kolhozda yönetici olmuş yetkililerdendir. Yaşadığı köyün çocuklarını tarla ve ambarlara götürmekle sorumludur.

Kerim; cephede Sadık'la aynı hastahane de birlikte kalmışlar ve dönüşünde arkadaşının eşi Cemile'ye bir mektup getirmiştir.

Osman; sağlam bir kişiliğe sahip değildir, köyün fiziken zayıf gençlerinden biridir ve çoğu zaman sarhoştur. Köyün erkekleri cephede olduğu için Osman onların eşlerine göz dikmiştir. Sadık'a uzaktan olmasına rağmen Sadık'ın eşi Cemile dahi ona karşı çıkmış ve ona:

“Niye cilve yapıyorsun!” olarak seslenmiştir (Aytmatov, 1990: 17).

Köy Bekçisi; Köyün kolhoz ve harmanlarının bekçilerinden biridir.

Saratov; savaş yaralılarından biridir. Köye döndüğü zaman Sadık’ın gönderdiği mektubu ailesine getirmiştir.

Sadık; Cemile’nin eşi ve evin büyük erkek çocuğudur. At bakıcısı olan Sadık’ın at yarışmasında Cemileyi geçememesi ona ağır gelmiş ve onu kaçırmıştır. Askere gitmeden önce Cemile’yle evlenmiş ve ancak dört ay birlikte kalabilmişlerdir. Sadık cepheden ailesine gönderdiği mektuba her zaman:

“Sağlığım ile ilgili haberler” diye başlar ve en sonunda “Ve karım Cemile’ye de selâm ederim” diyerek bitirir (Aytmatov, 1990: 20). Sadık savaştan dönünce eşinin Danyar’la kaçtığını öğrenir ve üvey kardeşinin, eşinin kaçmasına göz yummasına üzülür ve kızar.

Alım Teslim Memuru; İstasyonda çuval ve malzemelerin kaydının alınmasında etkili olan görevlilerden biridir.

2.5. Zaman ve Mekân

Cemile hikâyesinde vaka, İkinci Dünya Savaşı yıllarında geçer. O dönemlerde Orta Asya ve Kırgızistan toprakları Sovetler Birliği’nin egemenliği altındadır. Bu nedenle Kırgız halkı Sovyetler tarafından zorla savaş meydanlarına gönderilmiştir. Kozmik zaman unsurlarıyla vakalar yeni bir boyut kazanmaktadır.

Cemile’nin, kayınvalidesiyle yaşadığı küçük ev, buldukları köy, zikredilen mekânlar, kolhozlar, İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı cepheler, eserde yer alan başlıca mekânlardır. Eserdeki açık mekânlar kişilere ruh sağlığı ve serbest davranmayı sağlar; bunu da eserin başrolü Cemile figüründe açıkça görürüz.

2.6. Dil ve Üslûp

Cemile adlı hikâye, Cengiz Aytmatov’un Rus dilinde yazılan ve basılan ilk eserlerinden biridir; ilk defa 1958 yılında “*Novy Mir/ Yeni Dünya*” adlı dergide tefrika edilmiştir. Daha sonra kitaplaştırılan eser, Refik Özdek tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş, sonradan çeşitli yayınevleri tarafından defalarca çevrilmiş ve tekrar tekrar basılmıştır. Seksen sayfadan ibaret olan bu hikâyenin metni Rusça, Kırgızça, Türkçe, İngilizce, Fransızca ve başka dillere de çevrilmiştir. Eserde kullanılan dil günlük yaşam konuşmasından ayrılmadığı için akıcı ve sade bir dile sahiptir. Bu da okuyucuyu sürükler ve sıkımsaz.

Cengiz Aytmatov diğer meslektaşları gibi o dönemin sert şartları altında yaşamasına rağmen *Cemile* adlı eserinde argo veya küfür sözcüklerini metninde kullanmamıştır. Aytmatov; her şeyden önce sade üslûbu ile sevilmiş ve edebi eserlerinde halkın günlük konuşma dilindeki folklorik unsurları ustaca kullanmıştır. Tasvir ve benzetmelerle yazar toplumun günlük çetin geçim şartlarını ve yöneticilerin abartılı sert çalışma şartlarını dile getirmiştir.

Bilhassa Kırgız halkının yaşadığı İkinci Dünya Savaşı ve kolhoz ve tarla sistemlerinde zorlu şartlarda çalışan toplumun güç yaşamı farklı okuyucu kitlelerine *Cemile* adlı eser vasıtasıyla ulaştırmıştır.

3. SONUÇ

XX. yüzyılın adı önde gelen Kırgızistan’ın değerli kalemlerinden biri olan Cengiz Aytmatov tarafından kaleme alınan *Cemile* adlı eser toplumun ahlaki değerleriyle çelişen yasak bir aşkın hikâyesidir. Eser, özne anlatıcının bakış açısından yansıtıldığından dolayı hikâyenin diğer figürleri arasındaki diyaloglar sınırlı kalmıştır. Aytmatov’un *Cemile* adlı hikâyesinde yer alan karakterlerin önemini şu şekilde birbirlerinden ayırabiliriz:

Metnin merkezî figürü Cemile'dir. Seyit ve Danyar norm; Kız Kardeş, Onbaşı Ozomat, Küçük Anne, Taratıcı Kadın, Kerim, Saratov, Köy Bekçisi, Alım Teslim Memuru ve Köy Kadınları fon; Osman, Sadık, Colçubay ve Büyük Anne hikâyesinin dekoratif ya da kart karakter olarak karşımıza çıkar. Aytmatov; eserine somut bir mekân seçmiştir. Olaylar daha çok Kırgızistan'ın güzel köylerinden birinde geçtiği için yazar daha çok doğaya ve âdetlere önem vermiştir.

Cengiz Aytmatov; eserlerinde Kırgızistan halkının gerçeklerini ve yurt sorunlarını ele almıştır. Cemile adlı hikâyesinde Aytmatov; halkın yaşadığı zorlu şartlara rağmen üslûbuna çirkin ve küfürlü ibare ve cümleler almamıştır. Kibar ve çelebi bir yazı üslûp anlayışına sahiptir.

Ayrıca, hikâye nesnel İkinci Dünya Savaşı yılları zamanını ihtiva eder. Buradan hareketle, savaşın tahrip edici sonuçlarının doğaya ve diğer tüm canlılara verdiği zarar vurgulanmıştır. Cengiz Aytmatov hayat ve savaş savaş arasındaki ilişkiyi şu cümlelerle dile getirir:

“Hayat bir savaştır. İki aklım var. Bir mankurtlaştırmaya çalışacak, diğeri buna karşı mücadele edecek. Bazan biri, bazen diğeri başarılı gözükebilir. Bu bir diyalektiktir. İnsanlar bunun için savaş yapıyor. Her savaşta bir fark vardır. Ben mankurtçuluğa karşı kalemlerle savaş açtım, gelecek zamanda bunun şekli değişebilir” (Aytmatov, 2008: 31).

KAYNAKÇA

- (1997). Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi VI. 1. baskı. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aktaş, Ş. (2017). Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili (Teori ve Uygulama). 1. baskı. Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- Artıkbaev, K. (2004). XX. Kılımdağı Kırgız Adabiyatının Tarihi. Tac Yayıncılık, Bişkek.
- Aytmatov, C. (1990). Cemile- Sultanmurat. çev. Refik Özdek. Ötüken Neşriyatı, İstanbul.
- Aytmatov, C. (2009). 1. Cilt, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aytmatov, C. (Ekim 2017). Toprak Ana, çev. Refik Özdek. 44. Basım, Ötüken Neşriyatı, İstanbul.
- Aytmatov, C. (Eylül 1982). Cemile, çev. Şerif Hulüsi, 5. baskı Yeni Dünya Yayınları, İstanbul.
- Aytmatov, C. (Eylül 2017). Cemile, çev. Refik Özdek. 30. basım, Ötüken Neşriyatı, İstanbul.
- Çetişli, İ. (2000). Yeni Türk Edebiyatı Metin Tahlillerine Giriş Roman-Hikâye. 2. basım, Kardelen Kitapevi, Isparta.
- İhsan Kolcu, A. (2005). Öykü Sanatı. 1. baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara.
- Kaplan, M. (1992). Hikâye Tahlilleri. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ortağı, E. (Eylül 2008). “Cengiz Aytmatov Diyor ki”. Yıl 3, Sayı 36, Ankara.
- Püsküllüoğlu, A. (2015). Edebiyat Sözlüğü. 1. baskı. Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Söylemez, O. (2010). Cengiz Aytmatov Tematik İnceleme. 1. baskı, Ata Türk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Tekin, M. (1989). Roman Sanatı ve Romanın Unsurları. 1. basım, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.